

***Andreas Wenger – Robert W. Orttung – Jeronim Perovic (eds.):
Energy and the Transformation of International Relations:
Toward a New Producer-Consumer Framework.***

1st ed. New York: Oxford University Press, 2009, 386 stran, ISBN 978-0-19-955991-6.

Závěry výzkumu prezentovaného touto publikací byly původně určeny pouze pro užší kruh účastníků konference *Energie a proměna mezinárodních vztahů – Globální perspektivy*, která se konala pod patronací ETH v Curychu v říjnu 2007. Kvůli dramatickému nárůstu cen ropy na světových trzích v roce 2008 došlo k větší popularizaci tématu energetické bezpečnosti a následně i k obnovení akademické diskuse o měnící se povaze mezinárodních vztahů. Zjevnou příčinou byla postupná a bezprecedentní proměna vazeb mezi producenty a spotřebiteli energetických surovin v letech 2003–2008. Příspěvky některých účastníků konference byly revidovány a jejich souhrnem se stal recenzovaný sborník, vydaný o dva roky později v New Yorku.

Andreas Wenger, profesor bezpečnostní politiky a ředitel Centra bezpečnostních studií ETH, spolu s Robertem W. Orttungem a s Jeronimem Perovicem odpovídají za myšlenkový rámec, strukturaci a tematickou kompaktnost celého sborníku. Jejich hlavním argumentem, prolínajícím se více či méně všemi kapitolami, je tvrzení, že „*současný světový energetický systém není udržitelný a jakákoli změna tohoto systému bude vyžadovat transformaci širšího mezinárodněpolitického systému*“ (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 3).

Editoři recenzovaného sborníku jsou přesvědčeni o tom, že v tuto chvíli jsou možné pouze dvě cesty: cesta mezinárodní konfrontace, jejímž pravděpodobným vyústěním by byl konflikt o surovinové zdroje, či cesta mezinárodní kooperace a koordinace vzájemných energetických zájmů vedoucí k „win-win“ situaci na obou stranách vztahu producent versus spotřebitel. Průsečíkem zájmů obou stran je podle názoru editorů snaha o zajištění energetické bezpečnosti a udržení stability mezinárodního energetického systému. Přitom koncept energetické bezpečnosti je ve sborníku chápán širěji, než je typické pro západní energetickobezpečnostní diskurz. Vedle spotřebitelských zemí koncept zahrnuje také producentské země, jejichž zájmem je zajistit trvalou poptávku po surovinách ze strany spotřebitelů. Co se týče stability mezinárodního energetického systému, editoři hovoří o výrazné kvalitativní proměně vztahů mezi producenty a spotřebiteli, související se změnami celého systému po roce 2003. Do té doby se systém vyznačoval jistou mírou předvídatelnosti. Zásoby a produkce ropy byly kontrolovány malým množstvím nadnárodních energetických společností, sídlících v západních zemích a uznávajících mechanismy volného trhu. Energie byla relativně levná a dostupná s přebytkem kapacity na straně producentů. Spotřeba byla teritoriálně koncentrovaná na území Evropy a Spojených států amerických. Stabilita tohoto systému, méně výhodného pro producentské země závislé na západním exportním trhu, se opírala o konvergenci vztahů mezi USA a Saúdskou Arábií (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 32).

Naopak nový systém, vyvíjející se v několika posledních letech, se projevuje vysokou cenovou volatilitou energetických produktů a nízkým zabezpečením investic do projektů zaměřených na průzkum ropných a plynových zásob a na jejich následnou těžbu. Na energetický trh vstoupili noví aktéři (Čína, Indie), uspokojující své zájmy asertivní energetickou diplomacií. V důsledku nezadržitelného poklesu zásob ropy a zemního plynu v členských státech Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (*Organization of Economic Cooperation and Development – OECD*) se produkce začíná soustřeďovat pouze do malého počtu nestabilních či nedemokratických zemí. Po několika vlnách znárodnování energetického průmyslu a nacionalizace zdrojů v posledních dekádách jsou dnes téměř čtyři

pětiny zásob ropy a plynu v rukou státních energetických společností, vedených nejen touhou po zisku, ale sloužících také jako mocné nástroje národních vlád při prosazování jejich politických zájmů (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 4–8). V rámci vztahů definovaných tímto novým mezinárodním energetickým systémem je přirozená snaha států zajistit si vlastní energetickou bezpečnost doprovázena pocitem nutnosti zbavit se závislosti spotřebitelů na producentech a naopak. Tím se posiluje vzájemný antagonismus mezi oběma stranami, což je cesta do záhuby, vedoucí k energetickému bezpečnostnímu dilematu. Pro udržení stability systému je tedy nezbytné nalézt novou rovnováhu mezi spotřebiteli a producenty, posilující vzájemnou závislost, která zvýší potenciál mezinárodní kooperace mezi státy (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 16, 28–29).

Pominu-li trio editorů, sborník obsahuje příspěvky dalších šesti autorů a jedné autorky, pocházejících částečně z akademického prostředí a částečně přímo z oblasti energetického průmyslu. Po obecnější, avšak myšlenkově nejbohatší úvodní části sborníku následují teritoriálně zaměřené kapitoly jednotlivých autorů, které jsou logicky rozděleny do dvou částí – producenti a spotřebitelé. V rámci publikace jako celku se tak čtenář podrobně seznámí s energetickými problémy a výzvami, jimž musí čelit země a regiony, jako jsou Blízký východ, Rusko, Afrika, Latinská Amerika, USA, Evropa, Indie a Čína. Shrnutím hlavních argumentů jednotlivých příspěvů Andreas Wenger ve svém závěru završuje myšlenkové poselství celého sborníku a podtrhuje kompaktnost celého díla.

Jeronim Perovic ve svém příspěvku o vzájemných energetických závislostech podrobně popisuje strukturální změny přechodu od starého k novému uspořádání mezinárodních energetických vztahů. Narušení produkce ropy v Iráku po invazi USA a nástup nových spotřebitelských zemí z asijského kontinentu na energetické trhy způsobily výrazný pokles volných kapacit ropy, fungujících jako pojistka pro případ náhlého výpadku dodávek. Kvůli stoupající nervozitě na světových ropných trzích se rozvolnila cenová hladina a celkové nominální zvýšení cen ropy v posledních několika letech vedlo k rychlému zbohatnutí a následnému zvýšení politického i ekonomického vlivu producentů zemí. Ty tak získaly prostředky k diverzifikaci svých ekonomik, které byly dosud závislé převážně jen na příjmech z prodeje ropy a plynu. Tradiční spotřebitelé (Evropa, USA, Japonsko) nabývají proto přesvědčení, že energie může těmto zemím do budoucna posloužit jako účinná zbraň proti prosazování politických zájmů Západu. Perovic se však domnívá, že použití tzv. energetické zbraně některým z velkých producentů je málo pravděpodobné (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 45–47). Argumentuje historickou zkušeností, kdy efekt tohoto nástroje byl pouze krátkodobý a navíc v konečném důsledku podkopával zájmy producentů. Východisko z této situace vidí Perovic v posílení vzájemné důvěry mezi spotřebiteli a producenty prostřednictvím širokého dialogu, zvýšením vzájemné závislosti a podporou obchodní spolupráce podněcující tzv. efekt přelévání (*spill-over*) do oblasti politiky (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 50–52).

Kapitola Roberta W. Orttunga se od ostatních liší především tím, že se zaměřuje nikoli na nabídkovou, ale na poptávkovou stránku energetické bezpečnosti. Podle Orttungova názoru nemohou státy vyřešit současné problémy pouze tím, že se zaměří na hledání nových zdrojů surovin a na jejich následnou akvizici. V boji za omezení závislosti na dovozu energetických surovin jsou podle něj účinná hlavně opatření snižující celkovou poptávku po energii. Ačkoli jde v tomto případě o atribut domácí politiky, účinky se přenášejí do zahraniční politiky a ovlivňují míru kooperace v mezinárodních vztazích. Orttung je přesvědčen o tom, že spolupráce na zvyšování energetické účinnosti či vývoji alternativních zdrojů má značný antikonfliktní potenciál: „... zvyšování energetické účinnosti přináší užitek všem zemím a navíc zavádění inovací vytváří podmínky pro lepší mezinárodní spolupráci“ (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 61).

Bassam Fattouh, působící na University of London, se ve svém příspěvku zaměřil na problematiku bezpečnosti dodávek ropy z regionu Blízkého východu (dále jen BV). Jeho argumentace vede k závěru, že potenciální hrozba přerušování dodávek ropy z tohoto regio-

nu je nadhodnocena. Fattouh se podrobně věnuje jednotlivým hrozbám, které by potenciálně mohly přerůst až v zastavení dodávek (užití tzv. ropné zbraně, uzavření úžin, války, nestabilita režimu, teroristické útoky a politika zemí produkujících ropu), a dospívá k přesvědčení, že pouze ozbrojené konflikty a nedostatek investic do zvýšení kapacity produkce ropných zařízení lze chápat jako reálná rizika ohrožující spolehlivost dodávek ropy v kontextu zemí Blízkého východu. Svůj příspěvek uzavírá tvrzením, že „opatření některých spotřebitelských zemí zacílená na snížení závislosti na ropě z BV nakonec vedou k podkopání vlastní energetické bezpečnosti“ (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 111).

Roli Ruska z hlediska světové energetické bezpečnosti společně rozpracovali J. Perovic a R. W. Orttung. Oba se shodují na tom, že Rusko své cíle a zájmy definuje především v eurasijském prostoru, kde chce zůstat nejdůležitějším dovozcem energií do Evropské unie (EU), kontrolovat toky energie z kaspického regionu a stát se hlavním dodavatelem pro východoasijské trhy (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 119–122). K realizaci těchto cílů však Rusko potřebuje překonat několik zásadních překážek. Zvyšující se role státních energetických společností (Gazprom, Rosněft) může do budoucna znamenat postupné snižování produkce plynu a ropy a následné nedodržení závazků ze strany Ruska vůči svým odběratelům. Obě společnosti preferují investice do infrastruktury a nákupy akcií zahraničních energetických firem, aniž by dostatečně financovaly rozvoj nových nalezišť, která mají v budoucnu pokrýt rostoucí poptávku po ropě a plynu v Rusku samém i v zahraničí. Oba autoři dále zdůrazňují nutnost liberalizace ruského plynového trhu, založeného na dotovaných cenách plynu pro domácí spotřebitele. Podle jejich názoru se závislost Ruska na prodeji ropy a plynu naplno projevila především v průběhu globální ekonomické krize, kdy se ukázala vysoká míra propojenosti Ruska se světovými trhy. Proto by ruská vláda měla zlepšit legislativu v oblasti ochrany investic a nabývání vlastnictví, jinak se nepodaří přilákat zahraniční investory, kteří jediní mohou pomoci ruskému energetickému sektoru postavit se opět na nohy.

Monica Enfieldová, arabistka z Georgetown University a dnes ředitelka oddělení energetických trhů poradenské společnosti PCF Energy, ve své kapitole analyzuje postavení Afriky v rámci světové ropné geopolitiky. Z hlediska energetických vztahů Enfieldová charakterizuje Afriku jako region široce otevřený zahraničnímu kapitálu s velmi nízkou domácí spotřebou (velké množství energie pro vývoz), kde se téměř veškeré zásoby ropy nacházejí na území Angoly a Nigérie. Důležitost Afriky autorka spatřuje především v její roli při zajišťování energetické bezpečnosti EU (pokrývá klesající produkci plynu a ropy v Severním moři) a nových asijských spotřebitelů. Pro ty se stal vstupní branou na africký kontinent Súdán, který se netěšil politické podpoře západních vlád kvůli porušování lidských práv a nábožensko-etnickým konfliktům. V současnosti jsou tak asijské země největšími investory v Africe. Monica Enfieldová věří, že jedním z největších problémů dnešní Afriky je tzv. surovinová past (větší množství nerostných zdrojů implikuje menší míru demokracie a ekonomického rozvoje), surovinový nacionalismus (podmínečné omezování přílivu zahraničních investic) a nespravedlivá distribuce příjmů z prodeje ropy a plynu mezi místní populací vedoucí k růstu vnitropolitického napětí (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 171–175).

Energetická bezpečnost Latinské Ameriky je tématem příspěvku Rogera Tissota, který popisuje konkrétní problémy jednotlivých latinskoamerických států na jejich cestě k větší energetické bezpečnosti. Velkou pozornost věnuje především dramatickému poklesu produkce v Mexiku a v Kolumbii a rozmáhajícímu se hnutí původních obyvatel v Bolívii, v Ekvádoru a v Kolumbii, které požaduje větší přístup k příjmům z nerostného bohatství. Surovinový nacionalismus, zmíněný v souvislosti s Afrikou, je v Latinské Americe naprosto běžným jevem a ke své dokonalosti byl dotažen venezuelským vůdcem Hugem Chávezem.

Stěžejním bodem celého sborníku jsou kapitoly Michaela E. Webbera a Johna Robertse, kteří se věnují problematice energetické bezpečnosti u tradičních spotřebitelů (USA,

Evropy). Množství spotřeby USA a EU je základním faktorem ovlivňujícím světovou energetickou bezpečnost. Podle Webberova názoru USA představují klíč k jakékoli změně současného systému (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 219). USA jsou největším světovým spotřebitelem energií a zároveň lídrem v oblasti inovačních technologií. Jejich problémem je, že nemají ucelenou energetickou politiku a na rozdíl od EU se snaží spíše hledat nové zdroje k uspokojení rostoucí poptávky než snižovat vlastní spotřebu. Předvolební kampaň v roce 2008 ukázala, že nová administrativa možná přehodnotí současné zacílení americké energetické politiky a více se zaměří na produkci biopaliv a na vývoj alternativních zdrojů energie. V současném světě je totiž značně náročné nalézt zdroje, jejichž čerpání by nevyvolalo napětí na mezinárodní scéně (Wenger – Orttung – Perovic, eds., 2009: 238).

Co se týká Evropy, Roberts redukuje problematiku energetické bezpečnosti EU na zabezpečení plynulých dodávek zemního plynu a tím je dána hlavní osa jeho příspěvku – vztah Evropy a Ruska. Ačkoli je starý kontinent relativně chudý jak na plyn, tak na ropu, autor argumentuje, že ropa není pro Evropu bezprostředním nebezpečím, protože je značně mobilní a její dostupnost je garantována existencí světového trhu s ropou. Naopak přeprava plynu je z velké části vázána na existující infrastrukturu, která z Evropy směřuje hlavně na východ. Proto se Roberts zabývá tím, jaký typ partnerství by mezi Evropou a Ruskem měl vzniknout, aby obě strany snížily míru vzájemné nedůvěry. Rusko a Evropa jsou podle něj partnery z donucení a je třeba, aby v rámci vzájemného dialogu našly průsečíky společných zájmů.

Bezprecedentně rychlým nástupem nových aktérů (Číny, Indie) v oblasti mezinárodních energetických vztahů se ve svých příspěvcích zabývají Mikkal Herberg a Tanvi Madan. Oba vidí hlavní problém nastupujících velmocí v ustavování a existenci mnoha vládních agentur s překrývajícími se kompetencemi, jejichž nekoordinovaná činnost v oblasti energetické politiky výrazně snižuje efektivitu vládních opatření zaměřených na snižování poptávky po energii. Vyjádřením neustále rostoucí poptávky je pak asertivní energetická diplomacie obou zemí (v menší míře Indie), postavená na strategii získávání přímé kontroly nad světovými zásobami nerostných surovin. Tím se pouze prohlubuje napětí mezi novými a tradičními spotřebiteli, projevující se především na světových trzích s ropou.

V závěrečné kapitole sborníku se Andreas Wenger pokouší propojit hlavní argumenty jednotlivých příspěvateľů, vytvořit ucelený obraz současných energetických problémů a nabídnout určitá řešení, jejichž cílem je snížit konfliktní potenciál mezinárodních energetických vztahů a zajistit stabilitu trhů s energiemi. Wenger mimo jiné navrhuje zvýšit míru recipročních investic, více zapojit nové spotřebitele do ochrany celého nabídkového řetězce a zlepšit koordinaci v oblasti strategických rezerv a jejich využívání.

Z hlediska náplně lze tuto publikaci považovat za velmi bohatý zdroj aktuálních a relevantních informací z oblasti mezinárodních energetických vztahů. Autoři jednotlivých příspěvků se tématům věnují průřezově, což umožňuje komplexní vhled do problémů většiny světových regionů i méně zasvěceným čtenářům. Podrobné informace jsou z velké části používány pouze exemplárně, aby se zdůraznil či podtrhl význam některých problémů, což čtenářům umožňuje snadnou orientaci v textu napříč kapitolami. Osobně bych vyzdvihl především přehlednou strukturu jednotlivých kapitol, v níž autoři shodně nejprve charakterizují momentální energetickou situaci v dané oblasti, následně nastíní nejdůležitější energetické výzvy, s nimiž se musejí vlády v regionu do budoucna vypořádat, a nakonec nabízejí škálu konkrétních řešení se stručnou analýzou jejich dopadu na mezinárodní politiku.

Sborník svou tematikou a záběrem velmi dobře zapadá do současné globální diskuse o prohlubující se energetické závislosti některých regionů, jejichž závislost na dovozu energií vede k nárůstu politického vlivu zemí s nadbytkem zdrojů energetických surovin. Tyto země jsou na Západě často považovány za nestabilní a nedostatečně demokratické. To zvyšuje obavy o plynulost dodávek energií z těchto oblastí a snižuje vůli vlád ke vzá-

jemné kooperaci. Přínosem této publikace je nejen to, že pojmenovává konkrétní problémy, ale zároveň předkládá řešení, která reflektují současnou realitu, aniž by podléhala příliš velkému idealismu.

Zároveň je však třeba upozornit na normativní inklinaci editorů sborníku k liberálnímu pojetí kooperačních teorií, zdůrazňujících pozitivní potenciál prohlubující se vzájemné závislosti jednotlivých aktérů na jejich následné vyšší míře kooperace. Tento argument naráží však na nedostatek empirické ověřitelnosti. Míra vzájemné závislosti se totiž obvykle měří pomocí ekonomicky definovaných proměnných, které mají malou vypovídací hodnotu při zjišťování politické a bezpečnostní závislosti. Ačkoli zvýšení interdependen- ce mezi státy může vyústit ve snadnější determinaci společných hodnot a zájmů, tlak, kterým tato závislost působí na politické rozhodování, nemusí nutně vést ke kooperativnímu jednání na mezinárodní úrovni (například Robert O. Keohane, Jennifer Sterling-Folkero- vá, Helen V. Milnerová a další). Přesto je recenzovaný sborník svým obsahem i stylem vhodným odrazovým můstkem pro poznávání problematiky energetické bezpečnosti na pozadí mezinárodních vztahů, a tím si zaslouží pozornost nejen v rámci obce akademické, ale také žurnalistické a diplomatické.

Jakub Utěšený